

UZ STOTU OBLJETNICU ROĐENJA ZDENKA ŠKREBA

Radoslav Katičić

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zrinjski trg 11, HR-10000 Zagreb

ZDENKO ŠKREB I FILOLOGIJA

Od kako smo se prije osam godina okupili u našoj Akademiji na komemorativni sastanak o prvoj obljetnici smrti akademika Zdenka Škreba, uspomena na nj nije blijedjela i osjećaj gubitka nije slabio. Doživio sam to sâm za sebe, a uvjeren sam da sam te riječi sad ovdje izrekao za mnoge koji su ga osobno poznavali, bili oni danas u našem krugu, ili ne bili. Škreb je bio čovjek i znanstvenik koji nije samo ostavio za sobom neprolazne vrijednosti, nego je i kao osoba, kao lik, trajno ostao pred unutrašnjim očima onih koji su ga prilazeći znanosti na tom putu sreli. I čini mi se katkad da mi je njegova slika danas, kada je gledam obogaćen novim iskustvima, obdaren novim darovima i opterećen novim teretima, znajući više i osjećajući dublje – da mi je danas ta slika i življa i bliža nego je bila u danima kada se prije devet godina trebalo miriti sa spoznajom da ga na zemaljskim putovima nikada više neću sresti. Tek sada pravo osjećamo kako je ono što nam je Škreb bio i značio ostalo živim dijelom nas samih i kada ga više među nama nema.

U nizu današnjih govornika, od kojih svakoga sa Škrebom veže osobni odnos kao s učiteljem i kao sa suradnikom, pri čem se jedno neopazice prelijeva u drugo, meni po naravi stvari pripada da govorim o njem kao o filologu jer sam i sâm upravo to i jer sam i na tom području njemu dužan koliko malo komu drugomu. Pa kako moje filologije, takve kakva jest, ne bi bilo bez njegova učiteljstva, umjesno je da u ovoj svečanoj i meni miloj prilici zaokupim ovaj časni krug iznoseći ovdje pregršt misli o tome kakav je filolog Zdenko Škreb upravo bio.

Jednom će netko morati poći tragom njegova školovanja i studija. Okvire mu doduše znamo: U Zagrebu, svojem rodnome gradu, polazio je osnovnu školu i klasičnu gimnaziju. Maturirao je na njoj godine 1922. i odmah se na Filozofskom fakultetu, također u rodnom Zagrebu, ozbiljno prihvatio studija njemačke i francuske filologije. Godinu dana proveo je u Parizu kao stipendist

francuske vlade i onda po povratku u Zagreb završio 1927. svoj studij profesorskim ispitom iz njemačkog i francuskoga jezika. I tako je odmah postao ono što je i ostao do kraja života: profesor. Od 1928. do 1942. službovao je na srednjoj školi, većinom u Zagrebu. Od njega samoga se znalo čuti da u dubini duše nikada nije prestao biti gimnazijski profesor, posve zaokupljen nastavom i napretkom svojih učenika u nauku. Mnogi su ga od njih zapamtili i ostali su mu trajno zahvalni za sve što su od njega dobili. I sve više su to znali cijeniti.

Radeći kao srednjoškolski nastavnik, Škreb se nije prestao baviti znanošću, nego je uz rad na školi doktorirao već 1931, samo četiri godine poslije završetka studija, disertacijom o Grillparzerovim epigramima. Disertacija s temom iz znanosti o književnosti najavila je već na samom početku glavno težište njegova životnoga djela i znanstvenog prinosa. No o tome danas ovdje govore pozvaniji od mene. Poslije disertacije započinje dugo razdoblje od preko dvadeset godina Škrebove znanstvene šutnje. Prema vanjskomu svijetu bio je tada samo gimnazijski profesor. Tek od 1944. javlja se izvrsnim prijevodima i popratnim tekstovima uz njih. Oni izlaze osobito gusto 1949. i 1950, a 1951. počinje se opet javljati radovima iz znanosti o književnosti. I takve se znanstvene publikacije nižu dalje u veličanstvenom krešendu do kraja života. No već se 1949. pojavljuje njegova akademijska studija o značenju igre riječima, kojom se habilitirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. To je pravo učeno djelo, puno citata, koje rječito govori o tome kako je znalčki Škreb ovladao opsežnom literaturom relevantnom za to pitanje. A izbor primjerâ svjedoči o izvanrednoj načitanosti.

Premda je svojim predmetom sasvim bliza književnosti, ta je studija ipak više jezikoslovna. Njezin se autor tu kreće na pograničju i pokazuje se kao pravi filolog zaokupljen jezikom u kulturno relevantnim tekstovima, jezičnim izrazom koji nosi kulturne vrijednosti. Škreb je pri tome pokazao izrazitu i istančanu osjetljivost za izražajne vrijednosti. Ta osjetljivost je možda, kada se sve uzme u obzir, čak i najvrednije od onoga mnogoga i vrijednoga što je Škreb prinio hrvatskoj znanosti i kulturi. U svemu drugom što je učio i pisao prisutno je i to, bez toga ništa ne bi bilo onako dragocjeno kako jest. Bez te dimenzije u njegovu djelu bio bi nas mnogo manje obogatio.

No Škreb se u toj studiji ne pokazuje samo kao istančan poznavalac nego i kao oštar mislilac. Ta mu je radnja stilistička, a on je u njoj stilistici dao pojmovnu i misaonu strogost, uveo u nju zahtjevnost, kakva se u nas do njega jedva gdje mogla sresti, a i u svijetu se do toga vremena malo gdje susretala. Škrebova stilistika pokazuje onu egzaktnost u baratanju pojmovima koja je karakteristična za jezikoslovlje našega stoljeća, a upravo on ju je uveo u našu filologiju i na njoj izgradio svoju književnu teoriju kojom je sebi izgradio *monumentum aere perennius regalique situ pyramidum altius*, to više i uvjerljivije što je bio čovjek skroman i za svoju osobu posve nezahtjevan. Tu novu mi-

saonu strogost izrazio je u uvodnom poglavlju svoje studije: »A prije svega, pošto smo vidjeli, da neki teoretičari drže, da igra riječima upravo i nema određenih i jasnih granica prema nekim drugim stilskim sredstvima, kao na pr. rimi, a s druge se strane toliko razilaze u sudu o vrijednosti igre riječima, nameće se pitanje, je li uopće pojam igre riječima točno određen: razumijeva li klasična antika, ili Voltaire, ili žurnalizam modernoga velegrada pod imenom igre riječima jednu istu pojavu?« (str. 88). Tu poznajemo Škreba kao lava po kandži: *ex ungue leonem!* U tim se riječima susreću i prožimlju dvije nosive sastavnice njegove filološke misli, jedna tradicionalna i svojstvena filologiji, to je povijesno gledanje, historijsko smještanje predmeta u tijek smjene epochâ, riječ i pojam što su Zdenku Škrebu uvijek bili bliski, i misaona egzaktnost, neumorno nastojanje da se predmeti kojima se barata i osobito sam predmet razmatranja odrede točno i jednoznačno. Moram priznati da je to možda najvažnije što sam od Škreba naučio i da sam, što se toga tiče, i dan danas još njegov učenik. A lijepo je to biti.

Precizna pojmovnost i dosljedna historičnost, na tome je Škreb utemeljio novo razdoblje u našoj filologiji. I bilo bi ljepše nego što može biti kada bismo svi mi koji dolazimo za njim i stupamo u njegovim stopama umjeli u tome obojem uvijek ostati na onoj visini koju je on zacrtao. Za svakoga kojemu je zasvijetljela iskra njegove filološke misli ništa poslije više nije bilo kako je bilo prije. On je postavio nova mjerila. I kako god studija o značenju igre riječima nije, kad se pojavila, naišla na jači odjek niti je u teškim vremenima privukla veću pozornost, ipak se usuđujem reći da je to događaj na svoj način prijeloman u povijesti hrvatske znanosti. Svjedoči, ako i tek sama za sebe, o onome što je dozrijevalo.

Ništa na tome ne mijenja činjenica da je Škreb, pošto je tada upravo bio proživio i teško doživio ratno i poratno doba, pa je u atmosferi onoga sumornog vremena, kad mir nije bio donio i pravo olakšanje, u historijskoj interpretaciji, obuzet društvenim aspektom književne pojave, prihvaćajući onodobni marksistički nauk o društvenom razvoju i njegovu uviranju u konačno stanje besklasnoga društva, pošao dalje nego je nama poslije moglo biti shvatljivo i prihvatljivo. Već kad sam u kasnim pedesetim godinama čitao tu radnju, činilo mi se to sasvim pretjeranim i dalekim od svakoga zdravog razuma. Možda i zato njegova teorija igre riječima nije u našoj kulturnoj javnosti imala onaj učinak koji bi bio primjeren bitnoj vrijednosti njezine metode i erudicije. Poznavajući profesora Škreba i njegovo djelovanje u književnoteoretskoj sekciji Hrvatskoga filološkog društva pitao sam se kakva su ono zapravo bila vremena.

Svakako treba istaknuti da je Škreb u svojoj raspravi o značenju igre riječima na širom raskriljena vrata unio u našu stilistiku teoretsku lingvističku misao s kraja prošloga i s početka našega stoljeća. To je one tmurne i danas već daleke 1949. bio velik pothvat kojega se ne možemo sjetiti bez dubokoga poštovanja. Željati bi bilo jedino to da se u nas danas više zna o njem. Bojim se da

jedno svečano akademijsko predavanje, kakvo je ovo, u tom smislu ne može postići mnogo.

Škreb je baveći se stilistikom čvrsto stao na pogranjčje književnosti i teoretske lingvistike prve polovice 20. stoljeća. I sâm vjerojatno nije mogao u punoj mjeri znati koliko je time bio suvremen i da je posve samostalno stao uz bok Romanu Jakobsonu i drugima u ono doba glavnim predstavnicima takva usmjerenja. Iza toga Škrebova povezivanja književnih istraživanja s jezičnima stajalo je produbljeno poznavanje jezikoslovlja, i onoga prošlostoljetnoga i onog samomu Škrebu suvremenoga. Oboje je izvrsno poznao. Vrijedno bi bilo znati gdje se i kako upoznao s time. Temelje mladogramatičarskog jezikoslovlja bit će da je upoznao već na studiju u Zagrebu, a najkasnije 1926/27. u Parizu susreo se s drugim licem indoeuropeistike, onakvim kakvo joj je upravo tada davao Meillet. Tamo je vjerojatno do njega doprla i De Saussureova lingvistička teorija. No isprva on nije razabrao sav njezin domet. U raspravi o značenju igre riječima De Saussure ostaje među teoretičarima koji se tamo navode samo jedan među mnogima.

U godinama Škrebove znanstvene šutnje događalo se mnogo i mnogo je toga dozrijevalo. Bit će da je u tome igralo neku ulogu i to što je postao nastavnikom i na sveučilištu. Već od 1931, kada je doktorirao, postavljen je za lektora njemačkog jezika na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a 1942. prešao je potpuno na sveučilište da poslije rata, isprva kao docent, a onda redom u višim zvanjima, na Fakultetu potpuno preuzme germanistiku. Rad na sveučilišnoj nastavi, a osobito obveza da sam pokriva čitavu germanistiku, nedvojbeno su mu davali poticaj da temeljito upozna lingvistiku, historijsku i opisnu, koja mu je za germanističku nastavu bila potrebna. A Škreb je bio čovjek koji je uvijek orao duboko. Kao što je ciklus predavanja iz njemačke književnosti započinjao prikazom germanskih plemena na desnoj obali Rajne, njihova pokrštavanja i benediktinskih samostana što su izgrađeni na njihovu tlu i tamo postali središta književnoga života, tako je predajući njemački jezik dopirao ne samo do germanske nego i do najdalje indoeuropejske starine.

Osim onih koji su slušali njegova predavanja, kao što ih je slušao ovaj koji se sada na glas pred vama toga sjeća, malo tko zna da je Zdenko Škreb bio izvrstan indoeuropeist. Bila su to prekrasno zaokružena, pomno izrađena predavanja u kojima su se jasno i pregledno iznosili podatci i razglabala načelna teoretska i metodološka pitanja. Škreb je izvrsno poznao i klasičnu mladogramatičarsku indoeuropeistiku i prinos kojim su je obnovili Meillet i mladi De Saussure, veliki indoeuropeist, iako ga takva malo tko od današnjih lingvista poznaje. Išao je i dalje. U svojim predavanjima za studente germanistike on je, kakva su to samo još bila vremena! — on je s oduševljenjem prikazivao i tumačio Benvenisteovu teoriju korijena, govoreći da je ona za historijsku lingvistiku ono što je nuklearna fizika u prirodoslovlju. Kao što se tamo analiziraju atomi, ono što se po definiciji smatralo nedjeljivim, tako Benveniste us-

pješno provodi analizu korijena koji se još od starih indijskih gramatičara smatrao isto tako nedjeljivom jedinicom. Slušajući ga, doživljavali su se doista uznositi časovi.

Škreb je kao indoeuropeist stasao u razdoblju kada se javljala velika skepsa, upravo odbojnost, prema rekonstrukciji prajezika. Takva su raspoloženja dobivala poticaje s raznih strana. Neraščišćene teoretske pretpostavke mladogramatičarske lingvistike dovele su do toga da se genetska klasifikacija jezika s rodoslovnim stablom, koje ju nužno izražava – implicirano je u samu njezinu pojmu – nije razlikovala od njezine povijesne interpretacije, koja je pak tada baratala samo razdvajanjem naroda i seobama njihovih razdvojenih dijelova. Ispravna svijest o apsurdnosti i neodrživosti takve interpretacije dovela je onda do odbijanja samoga pojma prajezika, a to će reći, iako oni toga nisu bili pravo svjesni, do odbijanja pojma genetske srodnosti jezika. Nastojalo ju se, gdje god se moglo, zamijeniti tipološkom. U to je doba Trubeckoj postavio neodrživu, kako se danas vidi, teoriju po kojoj se indoeuropska jezična porodica dobro može objasniti kao ishod dugotrajnoga približavanja posve različitih jezika međusobnim kontaktima i utjecajima, pa se po tome današnja slika indoeuropskih jezika ne izvodi iz nekoga prajezika. U istom su smjeru djelovale teškoće što su nastajale kada se rodoslovno stablo trebalo preslikati na zemljište i dijalekte raspoređene na njem. Arealna se lingvistika nije lako dala uskladiti s genetskom, pa je i to stvaralo odbojnost prema njoj kao tobože jalovoj konstrukciji koju, kako im se tada činilo, pobija realno i prizemljeno promatranje jezičnih pojava.

K tomu je dolazilo i to što se na svijetu ne mogu naći jedinstveni jezici bez dijalekatske diferencijacije, pa se prajezici zamišljeni tako moraju doimati sasvim nezbiljski. Prisutna je u svem tome bila i ideologija integracije, od koje nam i danas dolaze tolike glavobolje. Nije istina, govorilo se, a mnogi su to rado čuli, da se jezici razdvajaju, nego se oni sve više ujedinjuju i stapaju, dok se na kraju, pod ovim ili onim univerzalnim ideološkim predznakom ne stope u jedan svjetski jezik. S time će onda stati jezični razvoj.

Osobito je žestoko takvo shvaćanje bilo prisutno u Sovjetskom Savezu, gdje je u Marrovu novom učenju o jeziku poprimilo groteskno zaoštrene oblike. Tamo se čak javila krilatica po kojoj je prihvaćati u jezikoznanstvu prajezik isto što i vjerovati u boga (dakako ovako: s malim slovom *b*). To je, međutim, samo tragikomično karikiran izraz raspoloženja koje se tada širilo i daleko izvan granica Sovjetskog Saveza. Zdenko Škreb hrvao se sa svim time kao biblijski Jakov s anđelom. Dobro je poznavao sovjetsku lingvistiku, osobito germanistiku, i zapanjivao time kako je vladao ruskom literaturom. No kraj svega toga savjesno je iznosio sve rezultate klasične indoeuropeistike uzorno obuhvatno i pregledno.

Među studentima bila je jedna gospođa, koja je već bila poodmakla od dobi obične za studente. Bila je vrlo naobražena i zainteresirana, a do dna duše

konzervativna. Njoj je bio dobrano sumnjiv čak i Škrebov »knez Trubeckoj«, upravo »Fürst Trubeckoj«, kako ga je on, predajući na njemačkom jeziku, uvijek s poštovanjem titulirao kad bi ga spomenuo u izlaganju, a kamo li »gospođa Guhman«, »gospodin Žirmunskij«, »gospođa Jarceva« i mnogi drugi, za nas zagrebačke studente još bezimeniji. Ta je slušateljica bila vrlo borbena i oponirala je profesoru u ime *opinio recepta*. Nije se dala pokolebati i nije napuštala niti indoeuropski niti germanski prajezik. A Škreb se upinjao da je uvjeri. Bili su to neopisivi prizori od sjećanja na koje se i danas osjećam obogaćenim. Najdublji je dojam ostavio Škrebov žar, njegovo iskreno oduševljenje i zauzetost, a najviše to što se osjećalo da se zbilja raduje što mu se slušačica, obraćao joj se kao »Frau Gajić«, suprotstavlja, što može s njom voditi tu raspravu i to tako da je svi studenti prate. Ja sam već tada bio sasvim protivan tim protuprajezičnim upinjanjima. Uviđao sam, iako mutno, da je rekonstrukcija nadmoćni pristup, a da prigovori počivaju na teoretskoj nerazrađenosti, na nespornostima kojima ona daje povod, a i na emocionalnim nabojima koji meni ostaju tuđi. Ali neizmjereno sam cijenio tu Škrebovu nastavu, bio je to moj najdublji doživljaj sveučilišta. Upravo tada sam shvatio da je to i moj pravi poziv: da budem sveučilišni profesor filologije.

Od studenata germanistike čuo sam da Škreb predaje i fonologiju. Pitao sam što je to jer nisam bio čuo za to. U nas na klasičnoj filologiji bilo je govora samo o fonetici, nauci o glasovima, opisu njihovih artikulacijskih svojstava i njihove povijesti, o glasovnim zakonima. Jedino u skriptima gramatike hebrejskoga, aramejskog i sirske jezika Janka Oberškog, koje sam bio nabavio s teološkog fakulteta, zvala se ta ista nauka o glasovima fonologija. Nije to bilo doista ništa osobitoga, pa mi nije bilo jasno zašto kolege s germanistike toliko govore i upravo uzbuđeno šušljaju o tome. Pitao sam ih dakle, ali mi nisu znali objasniti tako da nešto od toga i razumijem. Pošao sam dakle i na Škrebovo predavanje iz fonologije.

Tu je pak »knez Trubeckoj« već na prvom satu zasjao u novom svjetlu. Odmah je bilo jasno da je to nešto veličanstveno. No tu je bio i De Saussure, koji je položio temelje na kojima je Trubeckoj stao podizati svoju čudesnu zgradu. Bilo je to kao inicijacija od koje počinje nov život. Ništa u lingvistici nije više bilo kao prije, sve, pa i ono staro i već dobro poznato pokazivalo se drukčije. Nestalo je one nesigurnosti što se stvarala od nemogućnosti da se shvati kako je moguće u kontinuitetu govornoga zbivanja utvrditi i razgraničiti jezične jedinice kojima se barata pri analizi govora, po kojima on upravo postaje razumljiv.

Što se više saznávalo o fonetici, to više je glasovna tvar curila kao pijesak kroz prste. Sve manje je bivalo jasno čega je to povijest o kojoj govori historijska nauka o glasovima, što je stajala u središtu svake nauke o jeziku i prema kojoj se tada još za nas orijentiralo svako njegovo promatranje. A tu se otvaralo novo gledanje po kojem je kontinuitet govorne djelatnosti po razlikovno-

sti odabranih svojih obilježja otkrivao dinamičku invarijantnost jedinica, koje su postojale upravo po svojoj obvezatnoj različitosti. U mnogolikom i nikada samomu sebi jednakom tijeku raspoznavale su se odjednom čvrste invarijante sučeljene u oprekama i time jasno razmeđene jedna od druge. Sada se moglo shvatiti što, kada je riječ o jeziku, upravo jest predmet. Shvatilo se i to da jezik nije u onom talasavu tijeku pa se taj tijek i ne može opisivati, nego samo snimati. Jezik je pak u odnosima razlikovanja što se razaznaju u tome tijeku — razlikovanja koje nosi značenje. Tako je odjednom sve sjedalo na svoje mjesto. Mnogo se više razumjelo.

Duboko se doimalo i ono što je Škreb govorio o samome De Sausureu. O profesoru koji je svojim slušačima iznosio do čega je dolazio najdubljim i najzauzetijim razmišljanjem, a oni su to prenijeli svima koji žele razmišljati o jeziku, zapisujući njegove riječi, zadržavajući tako u svojim bilješkama i predajući dalje, kao nekada davno Aristotelovi učenici, nešto neprocjenjivo. Bilo je lijepo misliti o tome kako je snaga izvornoga mišljenja, doseg uma u tišini vlastite sabranosti i predavanje u krugu zauzetih slušača, bez samouvjerena nastupa i nametljiva djelovanja u javnosti, čak i bez publikacije, samom snagom svoje vrijednosti i bljeskom kojim je osvijetlila skrovite odnose zacrtala novu epohu u jezikoslovlju. Živo se osjećala ta ljepota. Davalo je to pouzdanje i pokazivalo što doista jest sveučilište i kakvo sveučilište treba da bude. Unatoč svemu!

A onda je nahrupio pokret, nagnuli su generativci. Radni su se papiri počeli davati iz ruke u ruku, pa je kao pametan mogao nastupati samo još onaj koji je pročitao najnoviji od njih. Knjige su postale nevažne, namijenjene tek vanjskom krugu neupućenih, a ipak je jedna slijedila za drugom i u svakoj se poricalo nešto od onoga što je u prethodnoj bilo izneseno kao dostignuće. Samo se najnovija mudrost priznavala kao mudra. Doista upućen mogao je tu biti samo netko u MIT-u ili tko je stajao u stalnoj i bliskoj vezi s njim. A pokret je tutnjio. Na svakom međunarodnom skupu daleko najglasniji su bili ljuti mladi generativci koji su strogo opominjali i osuđivali svakoga tko nije ponavljao i potvrđivao spasonosnu nauku, njezine misli izricao samo u kanoniziranom obliku, njima jedino prepoznatljivu. Čovjeku je uvijek prijetila opasnost da bude lingvistički diskvalificiran jer nije pročitao najnoviju verziju nauke koja je mijenjala nacрте jezičnoga modeliranja kao mitski Protej svoje likove. Bukački su upozoravali kako je sada konačno pronađen jedini pravi put lingvističkoga opisa i kako je taj sada za sve obvezatan. Prestalo se gledati na pojmovni sadržaj jezikoslovnoga razlaganja. Važne su bile još samo oznake i znamenje generativističkog pravovjerja. Mudra pouka koju je na početku velikih fonoloških vremena dao Y. R. Chao svojim dokazom da za istu govornu danost može biti i više nego samo jedan valjan fonološki opis, da se pristupajući jezičnom modeliranju s raznih strana može doći do različitih, a ipak ekvivalentnih opisa, ta pouka kao da je odjeknula u prazno. Mnogo su odjed-

nom stali zaboravljati koliko je putova što svi vode u Rim.

No tko je slušao Škrebova predavanja o fonologiji i komu je on predstavio De Saussurea, taj je u svemu tome lako mogao zadržati prisebnost. Mogao je sve ono zanimljivo i vrijedno, pa i temeljno važno, što je nova škola unijela u jezikoslovno razmatranje postaviti u koordinate šireg teoretskog gledanja, uspostaviti suodnose s drukčijim prikazivanjem jezične pojave. Velike stečevine nove škole mogao je svesti na pravu mjeru, ponijeti ih sa sobom u tihu i zauzetu atmosferu ženevske predavaonice i razgovorâ pri koracanju po fakultetskim hodnicima. Osloboditi se iz mečave priručno umnoženih radnih papira. Od toga je jezikoslovlje ostajalo cjelovito. Moglo se slobodno i voljko kretati po svim putovima koji su se otvarali jezikoslovnoj misli. Na njima postupno i pomno skupljati ono na čem će se zasnovati svoje.

Možda će se komu učiniti da je De Saussurova teorija ovdje bila prikazana u Hjelmslevovskoj interpretaciji. I doista je poslije ozbiljnoga i plodnoga susreta s Hjelmslevom nemoguće govoriti o sosirijanskoj lingvistici, a da se i nehotice ne posegne za Hjelmslevovom terminologijom i slikama na kojima je ona zasnovana. Škreb u svojim predavanjima o fonologiji nije spominjao Hjelmsleva. Bilo je to još u prvoj polovici pedesetih godina i engleska verzija njegova *magnum opus* tek se bila pojavila. U Zagrebu onih vremena uopće nije bila pristupačna. U tim Škrebovim predavanjima nije, dakako, bilo niti Hjelmslevove terminologije niti njegovih slika. A ipak su kada je Škreb govorio o De Saussuru bila vrlo jasno izražena gledišta kakva su i u Hjelmsleva. Škreb sam vjerojatno ne bi ni prihvatio Hjelmslevovu nemilosrdnu apstrakciju, grozio bi se njegova metodološki utemeljena potpunoga zanemarivanja vremena i prostora. Nije to bilo sukladno njegovoj osjećajnoj i umnoj konstituciji. Teško bi mu bilo prihvatiti da Hjelmslevova zgrada nije opis punine jezične zbilje nego samo okvir, nešto kao skele pri gradnji jezičnoga opisa, a i to zapravo samo orijentacija, a ne praktički naputak za izvedbu pojedinosti. Hjelmslevov misaoni eksperiment učinio bi mu se kao frivolna samovolja neutemeljena u zbilji. Možda čak i kao izdaja jezične pojave u njezinoj životnoj punini. Ali na bît De Saussureova jezikoslovlja gledao je u ključnim točkama upravo kao Hjelmslev, na što ga je upućivao Trubeckoj time kako je zasnovao svoju fonologiju.

Trubeckoj i Hjelmslev doživljavaju se obično i prikazuju kao dva suprotna pola u tumačenju jezikoslovlja ženevskog učitelja. Pritom se lako previda kako je upravo njegova Hjelmslevu bliska interpretacija De Saussureove teorije bila ta koja je ruskomu knezu, duhom silnom i mogućem, poslužila kao ishodište kad se za razliku od suptilnog Danca okrenuo konkretnoj glasovnoj supstanciji i uhvatio u koštac s njom da odredi u njoj odnose obvezatnoga razlikovanja.

Bilo je prošlo već i desetak godina otkako sam slušao Škrebova predavanja iz fonologije kad sam se, sada već i sam za sveučilišnom katedrom, susreo s Hjelmslevom i njegovom glosematikom. Čitao sam je u ruskom prijevodu jer

je engleski i tada, u šezdesetim godinama, u Zagrebu još uvijek bio teško pristupačan. Bio je to velik pothvat, ali jedan od najplodnijih kojih sam se ikad pothvatio. Od onda tvrdim: tko pročita i doista razumije Hjelmsleva, taj se za jezikoslovlje ponovno rodio. Sve gleda novim očima, kao da mu je veo pao s njih. U tome je neprocjenjiva njegova vrijednost. Inače malo kazuje onima koji traže praktično vodstvo pri jezičnom opisu i obrasce za metodiku jezične nastave. Nepopularan je stoga kod većine vrijednih studenata. Najbolje ga razumije tko ga ne shvaća doslovno i uviđa da se njegov teoretski iskaz odnosi samo na sasvim malen dio jezične zbilje, ali na središnji, od kojega se najbolje na sve strane razmata zapleteno klupko odnosâ u njoj.

Nisam odustajao od Hjelmslevovih oporih rečenica, kako god su mi se zubi brusili na njima, jer sam odmah shvatio da je vrijedno razumjeti ih doista. I kad sam im počeo prodirati u srčiku, bilo je to odjednom sasvim neočekivano prepoznavanje. Jer to što je učio Hjelmslev bilo je u smislu onoga što je Zdenko Škreb na svojim predavanjima govorio o De Saussureu, uvodeći svoje slušače u fonologiju »kneza Trubeckoja«. On je poravnao putove do glosematike i dao sigurnost da se ona doista pravo razumije. Prilika je sada da mu u ovom krugu izrekнем svoju zahvalnost za to.

Kada se spomene Zdenko Škreb, obično se ne misli na to što je on u nas značio za razvoj lingvistike. Tih i skroman, on izvan svoje nastavničke djelatnosti nije nastupao s time i nije u javnosti upozoravao na to. Smatrao je samorazumljivim da predajući na sveučilištu germanistiku, ne samo književnu nego i jezičnu, i tu jezičnu predaje na najvišoj razini koju može dosegnuti. A dosezao je vrlo visoku. Inače se bio usredotočio na književnu znanost, ona mu je bila pravi životni sadržaj. O objemu pak »nije moguće govoriti *en maître*«, kako bi znao reći.

Može se tako učiniti da je Škreb predavao lingvistiku, poredbenu historijsku i opisnu strukturalnu, samo iz osjećaja dužnosti i s poštvenošću u radu koja je njemu bila sama po sebi razumljiva. Ali tko je doživio živost i žar tih njegovih predavanja, tko je osjetio kako mu se u njima iskrio duh i znalo ga ponijeti oduševljenje, taj je osjetio i to koliko je ljubavi bilo u tome. Usudujem se reći da je Zdenko Škreb bio lingvist ne samo po dužnosti nego i po vokaciji. Tek ga je bavljenje književnošću još više zaokupljalo. Bavljenje jezikom i književnosti on je ipak doživljavao kao cjelinu. I oboje je povezivao s kulturno relevantnim tekstovima smještenima u povijesni tijek. Prevodio je i komentirao remek-djela njemačke književnosti i pisao komentare uz njih u obliku bilježaka i popratnih studija. Jednom riječju bio je filolog. Jedan od naših velikih. I time nas je neprolazno obogatilo. A ja sam izašao pred ovaj izabran i častan skup upravo zato da nešto kažem o Zdenku Škrebu i filologiji.

I na kraju, tako reći u postskriptumu, već izvan svojega predmeta, dodajem još nešto. Pedesete godine, kako su u nas počele teći, bile su sive i potištenne. I nama koji smo tada stasali s mnogih se strana tiho govorilo, a još s više

njih samo sugeriralo, da se, kada se o ozbiljnoj znanosti, o stvaranju pravih vrijednosti radi, u nas »u ovim prilikama« ne može ništa. Da je zaludu i pomišljati da bi se nešto pokušalo. Da prāvōga naprosto nema, da je ukinuto, ostalo u nekoj svijetloj, sunčanoj prošlosti. Gotovo nam se zamjeravalo ako nismo pristajali da budemo posve obeshrabreni. A profesor Škreb svojim je primjerom pokazivao da se ipak može, usprkos svemu, na najvišoj razini. I nije to najmanja od mnogih i velikih njegovih zasluga.

Neka je slava i hvala akademiku Zdenku Škrebu!